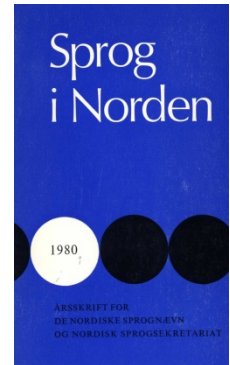

Sprog i Norden

Titel: Främmande ord i finskan
Forfatter: Anneli Rääkkälä
Kilde: Sprog i Norden, 1980, s. 68-74
URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/sin/issue/archive>

© Dansk Sprognævn

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Sprog i Norden (1970-2004) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Främmande ord i finskan

Av Anneli Rääkkälä

De främmande orden i finskan brukar indelas i tre grupper: allmänna lån, speciella lån och citatlån.

De allmänna lånen är helt anpassade till finskans ljudstruktur och böjningssystem. Ex. *kaappi* 'skåp', *pelata* 'spela', *luotsi* 'lots', *perjantai* 'fredag', som alla är lån från svenskan, har helt anpassat sig till finskan och är jämställda med ursprungligt finska ord.

Citatlånen skrivs och uttalas i allmänhet som i det långgivande språket. I finskan används t.ex. citatlånen *after ski*, *cocktail*, *show*, *clearance*. Ofta avviker dessa ord fullständigt från finskan till uttal, ortografi och böjning. Detta har medfört att språkyrden vanligen har förhållit sig avvisande till citatlån och försökt begränsa deras användning genom att anvisa finska motsvarigheter. Vi har de färskare exemplen *rooming in* → *vierihoito* och *compliance* → *hoitomyöntyyvyys*. I fackspråk används fler citatlån än i vanligt språkbruk i allmänhet.

De speciella lånen har anpassats till finska böjningsmönster men kan ha för finskan främmande fonem eller fonotax. I denna artikel skall speciallånen behandlas närmare.

Finskan anses vara ett i vissa avseenden föredömligt "enkelt" språk: finska skrivs som det uttalas och uttalas som det skrivs. Till denna överensstämmelse mellan uttal och skrift har lånen från främmande språk från olika tider också anslutits. Eftersom en sådan systematisk överensstämmelse sällan finns i det långgivande språket, är det av stor betydelse om orden lånas enligt uttalet eller enligt stavningen i det långgivande språket.

Internationella kulturoord har oftast lånats in i finskan ge-

nom svenskans förmedling och då vanligen i den form de har uttalats. Detta har lett till att kulturordens skriftbild i finskan oftast avviker rätt kraftigt från skriftbilden i andra språk. Avvikelserna beror på 1) vokal- och konsonantlängden, 2) substitution av för finskan främmande konsonanter och vokal-kombinationer, 3) hänsyn till finskans vokalharmoni, 4) anslutning av främmande ordstammar till finskans ordtyper och substituering av främmande ordslut och avledningar med finska avledningsändelser samt 5) den finska kاسوبöjningen.

Vokallängden

Ända sedan man först började fästa uppmärksamhet vid stavningen av främmande ord i finskan, har särskilt vokallängden gett anledning till bekymmer: skall vokalen i penultimastavel-sen enkel- eller dubbelskrivas? Härom grälade vid seklets början representanterna för minimibeteckningsprincipen och maximibeteckningsprincipen. Minimibeteckningsprincipens anhängare hänvisade till internationell praxis och hävdade att näst sista stavelsen skulle innehålla ett vokaltecken, medan maximibeteckningsprincipen med hänvisning till finskans uttal förordade dubbelteckning av vokalen.¹ Skulle man alltså skriva *filosofi* eller *filosoofi*, *moral* eller *moraali*? Ingendera principen såg ut att kunna slå igenom som sådan.

År 1904 lade Martti Airila i tidskriften *Virittäjä* fram ett kompromissförslag som huvudsakligen utgick från etymologiska utgångspunkter. Ordets stavning med lång eller kort vokal skulle bli beroende av hur ordet skrevs i latinet. Vid sökandet efter ursprungsformen skulle man inte nöja sig med det närmast långgivande språket, utan gå tillbaka till det primärt långgivande, vanligen latin eller grekiska.

Martti Airila såg själv svagheterna i sitt förslag: det är ju inte möjligt att reda ut alla ords etymologi, och vissa ord ss. kemiska termer är helt konstruerade. Dessutom fordrar den etymologiska principen utredningar som oftast blir alltför omständliga med tanke på praktiska rättstavningsregler. Airila medgav att den etymologiska principen inte var idealisk som rättstavningsprincip, men kanske ändå den bästa tillbudsstän-

de. Det är Airilas principer som i dag ligger till grund för stavningen av de främmande orden.

Helt mödölöst har principens etablering dock inte gått. Minibeteckningsprincipens anhängare vann understöd för sin åsikt på Kotikielen seuras (Hemspråkssällskapet) möte år 1906 och deras beteckningssystem följdes sedan i vissa uppslagsverk och t.ex. i medicinskt termskapande. Stavningspraxis var alltså vacklande under flera decennier men numera är kompromissprincipen helt allenaådande och de slutgiltiga stavningsprinciperna kodifierades 1973 i Nykysuomen sivistryssanakirja (Ordbok över främmande ord i nufinskan) som redigerades på Institutionen för nufinska, den finska språkbyråns föregångare.

Lånordens vokaler betecknas i finskan efter deras etymologi (inte de enskilda ordens utan ordtypernas), enligt följande.

1) Första stavelsen har vanligen långt vokalljud och dubbel-skriven vokal, om det långivande språket har lång vokal med huvudtryck, ex. *beeta*, *geeni*, *fyysikko*, *leegio*, *saaga*, *tuubi*. Första stavelsens vokal är kort om det långivande språket har kort vokal, ex. *mikrobi*, *fanaatikko*.

2) I främmande ord har vanligen nästsista stavelsen lång vokal. Tillägg av finska avledningsändelser inverkar inte på vokallängden. I finskan skriver man *labiaali* — *labiaalistua* 'labialiseras', *politiikka* — *poliittinen* 'politisk', *moraali* (men *moralisti*), *radikaali* (men *radikalismi*).

Till denna huvudregel finns följande undantag:

a) Nästsista stavelsen i de främmande orden är kort om den följs av *b*, *d*, *f* eller *g*: *ameba*, *reseda*, *paragrafi*, *strategi*, *psykologi*. Vokalen är dock lång före elementen *beli*, *beri* och *deri*: *paraabeli*, *makaaberi*, *kateederi*.

b) I nästsista stavelsen är *o* kort i förbindelsen *oli*, *omi*, *oni*, *ori* och *ovi*: *alkoholi*, *diplomi*, *neutroni*, *meteor*, *alkovi*.

c) I ord som slutar på *-io* har föregående stavelse lång vokal, utom *i* som är kort: *akvaario*, *adheesio*, *korroosio*, *illuustio*; *televisio*, *kompositio*. Undantagen a) och b) tillämpas före c): *intermedio*, *privilegio*, *auditorio*.

d) I ord som slutar på *-ia* har föregående stavelse alltid kort

vokal: *aralia, kleptomania, hygienia, skitsofrenia.*

- e) Nästsista stavelsens vokal är kort även före konsonantgrupp: *alkoholisti, kommunisti, bulevardi.*

Eftersom vokallängden alltså är avhängig av stavelsens plats, kan samma ordelement uppträda än med lång, än med kort vokal: *graafinen* 'grafisk', men *typografia.*

Konsonantlängden

I lånorden skrivs *k, p, t* och *s* enkelt framför en avledningsändelse av främmande ursprung och dubbelt framför finsk ändelsevokal eller avledningsändelse, t.ex. *psykke* — *psykkinen, hierarkia* — *hierarkkinen, diplomatia* — *diplomaattinen, instrumentti, ambulanssi.* Efter lång vokal har *s* dock inte dubbeltecknats: *synteesi, aprikoosi, metastaasi.*

Ett undantag till föregående är att *k, p, t* alltid dubbeltecknas före *-eli, -eri* och *-ori*, trots att dessa avledning har främmande ursprung: *tuberkkeli, etteri, preparaattori.*

Verbavledningen *-(s)oida* är ett specialfall. Den är ursprunglig i t.ex. orden *haravoida* 'kratta', *hopeoida* 'försilvra' och *hedelmöidä* 'sätta frukt', men har tagits i bruk i lånord som motsvarighet till svenskans *-era* och tyskans *-ieren*. I lånorden har ändelsen dock samma konsekvenser för uttalet som utifrån lånade avledningsändelser, dvs. *-(s)oida* föregås av enkelt *k, p, t* och *s*, såsom i *synkopoida* av *synkooppi, dramatisoida* av *dramaattinen.*

Substitution av främmande konsonanter

I speciallånen kan för finskan främmande konsonantfonem (*b, d, f, g* och *š*) samt konsonantgrupper förekomma. Motsvarigheten mellan uttal och skrift leder till 1) att varje fonem motsvaras av en och samma bokstav och 2) att varje bokstav motsvaras av ett och samma fonem, samt 3) att man i finskan inte skriver ut bokstäver som inte också uttalas. De enda avstegen från motsvarighetsprincipen i ursprungligt finska ord gäller *ŋ*-ljudet (*kengät* uttalas /kenŋät/) och konsonantförlängningen efter vissa former (*Sadeniemi* uttalas /sadenniemi/, *pyyheliina* /pyyhelliina/).

Av regel 1 följer att latinets konsonantförbindelse *ph*, som uttalas som *f* skrivs som *f* i finskan: *fosfori*, *foneemi*, *lymfaahtinen*. Samma regel leder till att väsljudet skrivs med *š*, inte *sh*, vilket dock ofta förekommer. Man bör alltså skriva *šaahi* 'shah', *šakki* 'schack' och *šokki* 'chock'. En strävan till förenkling av såväl uttal som stavning har lett till att *š* så långt möjligt har ersatts med *s*, t.ex. i *sekki* 'check', *montaasi* 'montage', *prestiisi* 'prestige', *attasea* 'attaché', *hasis* 'haschisch'.

Regel 2 uttrycker att en förbindelse av två ljud inte kan betecknas med en bokstav. Finskan använder således varken *x* eller *z*. De långivande språkens *x* ersätts med *ks*, som i *ekstrakti* och *taksi*. I avledning av *proprier* bevaras dock *x*, t.ex. i *marxilaisuus*, *texasilainen*. Visavi *z* är regeln inte så undantagslös. Vanligen ersätts alltså *z* med *ts*, som i *entsyymi*, men i några ovanliga ord bibehålls *z* initialt, t.ex. i *zoologia*, *zoofobia*, *protozoa* samt i *zeniitti* och *zloty*.

Regel 3 medför att det stumma *h*:et (efter *c*, *t* och *r*) i ursprungligen latinska ord såsom *hypothalamus*, *asthma* och *chirurgia* faller i finskan. Vi får *hypotalamus*, *astma* och *kirurgia*.

Bokstaven *c* saknas även i det egentliga finska alfabetet. Den ersätts med *k* framför bakre vokal eller annan konsonant, med *s* framför främre vokal enligt senlatinskt uttal. Vi får *kaasus*, *kulttuuri*, *klientti* och *sello*, *sivilli*, *sitaatti*. I en del ord av grekiskt ursprung kan dock *k* förekomma även framför främre vokal, ex. *kentauri*, *kerberos*, *kyklooppi*.

I nyare främmande ord ersätts *c* med *k* eller *s* efter uttalet: *krooli* (eng. *crawl*), *kabaree* (fr. *cabaret*), *sifonki* (fr. *chiffon*).

Vokalharmonin

Ett karaktäristiskt drag för det finska språket är vokalharmonin, dvs. att det i ett osammansatt ord kan ingå vokaler endast ur en serie, antingen den bakre (*a*, *o*, *u*) eller den främre (*ä*, *ö*, *y*). Vokalerna *i* och *e* som fonetiskt hör till serien främre vokaler kan kombineras med båda serierna. Vokalharmonin påverkar både kasusändelserna och avledningsändelserna: det heter *talo-ssa* 'i huset' men *kylä-ssä* 'i byn', *mita-ton*

'måttlös', men *mitä-tön* 'obetydlig'. Finskans kasusändelser fogas till främmande ord enligt vokalharmonins regler. Vi har t.ex. partitivformerna *ateljeetä* och *fileetä*.

Främmande ord med både bakre vokal *a, o, u* och främre vokal *ä, ö, y* står i konflikt med finskans ljudstruktur. I dessa fall tillämpas vokalharmonin så att den sista vokalen i orden avgör bl.a. kasusändelsens vokal: *miljonäärillä, lyyralla*. Vacklan kan förekomma vid *y*: *analyysi-ssa/-ssä, hypofyyysi-lla/-llä*.

I sammansatta finska ord är det sammansättningsens senare led som avgör: *pöytäkirjassa* ('i protokollet', ordagrant eg. 'i bordboken'), *kirjoituspöydällä* ('på skrivbordet'). Däremot behandlas sammansatta lånord som enkla: man böjer sålunda *tekstissä* men *kontekstissa, verbinä* men *adverbina*.

Vokalismen haltar ibland i de främmande orden eftersom orden har inlånats genom olika språks förmedling. Via franska har former med främre vokal kommit in: *primäärinen, humanitärinen, visköösi*. Språkvården föredrar dock former med bakre vokal, eftersom de mera direkt återspeglar förhållandet i latinet: *primaarinen, humanitaarinen, viskoosi*.

Främmande ordslut och avledningsändelser

Finskans ord slutar på vokal eller på de dentala konsonanterna *n, t, s, r* eller *l* (ordnade efter frekvens). För andra ordtyper finns det alltså inte böjningsmodeller i finskan. Därför anpassas de inlånade orden till finskan, vanligen genom att en vokal fogas till ordslutet. På detta sätt har t.ex. följande främmande ordelement fått sina finska motsvarigheter: *-al, -ad, -el, -in, -iv, -ur, -yl, -ism, -ist, -är, -ör* motsvaras av *-aali, -adi, -eeli, -iini, -iivi, -uuri, -yyli, -ismi, -isti, -aari/ääri, -ööri*, t.ex. i orden *ideaali, serenadi, paneeli, kokaiini, passiivi, kulttuuri, molekyyli, kommunismi, imperialisti, vulgaari, amatööri*. Grundämnenas namn kan dock sluta på *-m*: *kalium, kalsium, natrium*.

Inom språkvården finns en strävan att ersätta de främmande avledningsändelserna i inlånade ord med finska:

a) De egenskapsbetecknande adjektivavledningarna på *-eetti* av svenskans *-et* ersätts med *-uus* eller *-us*, ex. *aktiivisuus*,

seksuaalisuus, neutraalisuus. Fortfarande förekommer dock ord som *kaliteetti, puberteetti*.

b) De ur svenskan inlånade adjektiven på *-elli* rekommenderar man ersätta med avledningsändelsen *-aainen*, ex. *aktuaalinen, funktionaalinen, traditionaalinen*.

c) De svenska verben på *-era* och de tyska på *-ieren* har ursprungligen lånats in i former som slutar på *-isoida* och *-isoitua*. Nu rekommenderas så vitt möjligt kortare avledningar. Om grundordet är ett adjektiv rekommenderas avledningar på *-istaa* och *-istua*, ex. *aktuaalistaa, normaalistaa*, om grundordet är ett substantiv, rekommenderas *-oida* och *-oitua*, ex. *symboloida, teorioida*.

Lånordens böjning

Lånorden anpassar sig till finskans kasusböjning. Såsom ovan visats följer kasusändelsevokalen vokalharmonins regler. De främmande ordens böjningsstammar har anpassats till de finska ordens, och sålunda inträffar samma förändringar i deras ordstammar som i finska ords, dvs. de är underkastade stadväxling (t.ex. *politiikka — politiikan*). De enkla konsonanterna i nyare lånord undergår dock inte stadväxling, ex. *auto — auton* 'bil', *toti — totin* 'toddy'. Enligt finskans stadväxlingsregler hade man väntat sig formerna *audon, todin*. Till de för finskan främmande orden med konsonantslut fogas ett *i* för att bilda böjningsstammen, varefter ordet kan böjas som andra finska ord: *natrium — natriumia, kalsium — kalsiumissa*.

Not

1 Huvudtrycket i finskan är alltid på första stavelsen och bitrycket vanligen på tredje.